

ВЪПРОСИТЕ ОТВРЪЩАТ НА УДАРА

Проф. Мария Младенова покани писателя и издателя Георги Гроздев и той да отговори на въпросите, които е задавал на десетки български и чуждестранни писатели в продължение на години. Интервюто е дадено за сп. „Издател“.

На 16 януари 2011 издателство „Балкани“, навърши 20 години.

ПЪРВА ЧАСТ

*Въпроси към авторите на „Бялата поредица“ – Йордан Радичков, „Мюре“, Генчо Стоев, „Много висока тераса“, Георги Марковски, „Апокриф за Вавилонската кула“, Георги Мишев, „Село край дворец“, Вера Мутафчиева, „Нека се сбогуваме с XX век“, Димитър Коруджиев, „Тайнственият бард“, Радой Ралин, „Ако изкуригали, кого ще събудя?“, както и Борис Димовски, илюстратор на книгата, Марко Ганчев, „Лалугерът на двете системи“, Исак Паси, „Човек и хора“, Блага Димитрова, Йордан Василев, „Кръстопътна среща“, Тончо Жечев, „Какво иска свободата“, Георги Данаилов, „Очите на другия“, Ивайло Петров, „Циганска рапсодия“, издадени 1998–1999 г. от издателство „Балкани“.**

1. *Като се обръщате назад, виждате ли ясно какво е била българската книга за вас?*

Българската книга отрано се превърна за мен в спасителен пояс. Още като ученик в началните класове в Аймос прочетох всичко от народното читалище „Васил Левски“. Нямахме домашна библиотека.

2. *Кои са книгите, които са ви дали най-много, и кои са тези, от които Вие сте взел повече, отколкото сте предполагал, че е възможно?*

И все пак най-много ми дадоха първите прочетени книги, които взимах наред, защото ми позволиха да се телепортирам от сивата и скучна действителност в интересни и вълнуващи

*Вж. „Книга с автограф“, С, 1999, изд. „Балкани“.

светове. Благодарение на тези първи книги дори се отчуждих и заключих за известно време в себе си, не исках да излизам от новото си убежище.

Може би съм взел повече, отколкото съм предполагал, че ще е възможно, от големите романи и особено от романите на Достоевски.

3. *Каква е съдбата на изязната словесност сега и каква би могла да бъде в близките и по-далечни години?*

Сега през 2010 съдбата на изязната словесност е под общия знаменател на стойностната култура, която не служи на масовия вкус. Тя е маргинализирана, обедняваща, със затихващи функции. Изчезват професии като коректор, редактор. Дано не се сбъдне, но мисля, че няма да е далеч времето, когато и българският писател ще поизчезне, тъй както се изгубиха неусетно българските плодове и зеленчуци. Сега най-големите книжарски вериги са „храмове“ на бързите и лесни пари от преводна литература, в повечето случаи с ниски художествени качества, но успешно лансирана с реклама откън. Българската е натикана в ъглите.

За по-далечните години не предвиждам, за съжаление, да се случи някакъв прогресивен обрат. Културният пуцинак и съответно оскобяването ще завземат все нови и нови духовни територии, докато и понятието „България“ се превърне просто в територия. Консуматорите ще триумфират до момента, в който разберат, че осирването е човешко дело, а почистването е вселенско, космическо предизвикателство.

4. *Културната криза днес има причини, признаци, но и някакъв лек, който по принцип е универсален. Не убягва ли от погледа тъймо българската специфика на този лек?*

Кризата и преходът са перманентни състояния за нашите географски ширини. Както и катастрофите. Българската държава катастрофира през XX век три пъти. Освен това икономическата криза не детерминира автоматично културната. Известно е, че във времена на икономически или политически упадък и терор разицфват напук на обстоятелствата изнедаващите и красиви цветя на изкуството и литературата.

Българската специфика е в липсата на приемственост, в трагичното разминаване на избухналата демокрация с цивилизацията. Цивилизацията е материален просперитет и наличие на свободно време. Нашата демокрация възбуди носталгия по миналите времена, когато хлябът бе предпочитан пред свободата. Днешните времена отново йезуитски ни принуждават

да избираме или хляба, или свободата. И двете придобивки едновременно все са невъзможни.

Да, има лек, и той е прост и ясен, само че действа много, много бавно. Да престанем да съдим другите и да погледнем себе си. Обичаме да обсъждаме и да правим неща, които не разбираме. Понятия като „морал“ и „професионализъм“ все ни изглеждат старомодни. Бързият път към моментната изгода е по-предпочитан. А нищо не става бързо и лесно! За да се образува 1 см почва, са нужни 600 години. Българският хумусен слой е почти невидим, ако броим последните 120 години на третата ни, възстановена от външни сили и интереси, държава.

5. *Тайните в една книга са много и една от най-загадъчните е майсторството на писателя. Имате ли за себе си съзнателно обяснение за всичко, което сте творил – нали, освен на волята, творчеството е продукт на инстинкта на художника, на неговата загадъчна и тайнствена същност, която той дешифрира с текстовете си само донякъде пред читателя?*

Безспорно са нужни интелектуални натрупвания, освен труд и талант. Според мен само това не е достатъчно, даже никак, ако липсва онази мълния или искра, която да взриви или възпламени всичко и натрупаното да премине в друго агрегатно състояние. В друго непредвидимо качество.

За мен пусковият механизъм наистина е необясним, наричам го прозрение, интуиция, провидение. Всеки човек си остава неразгадана тайна. Писателят, мисля, не прави изключение.

6. *Кое през годините ви е давало най-голямо упование и надежда?*

Вярата в себе си, в любовта, в семейството, в приятелството.

Вярата в синовете ми Антон и Васко, а сега във внуците ми Тончи и Гого. Винаги сме смятали със съпругата ми Желя, съдружник и управител в издателството, че те – децата, отгледани с толкова всеотдайност и любов – са най-голямото ни богатство.

Когато внезапно загубих по-малкия си син Васко на 5 юни 2008-а, осъзнах какво е да бъдеш ограбен до гъно. (Той работи 10 години в „Балкани“, започна още на 16 г. като ученик в английската гимназия.) Тогава надзърнах в истинските дълбочини на сърцето, разбрах колко безсмислени са думите.

7. *Как си представяте България в края на XXI век? Какво е за вас времето?*

Като имам предвид, че според демографски прогнози само след 30 години българите ще намалеят драстично като коли-

чество и като виждам как културната ни идентичност днес се изтрива, може да се окаже, че няма да има българска култура и еднонационална държава. Само след по-малко от 50 години турците няма да са малцинство, а мнозинство. В този смисъл се присъединявам към опасенията на нашите големи писатели – Ивайло Петров, Генчо Стоев, Йордан Радичков. Те изпитваха сигурност за творчеството си при условие, че България я има. Техният скептицизъм през 1999 ми изглеждаше пресилен, сега – не.

Впрочем в курса по творческо писане, който водя в издателство „Балкани“, има талантиливи момичета и момчета, повечето родени 1990 г. Те не са чували за споменатите автори, да не говорим за по-отдалечени във времето творци и творби. И това не е тяхна вина. Просто някой е пропуснал в паниката през тези 20 години нещо важно, нещо съдбоносно.

...Какво е за мен Времето? Времето не съществува извън нашето съзнание, убеден съм. Както и смъртта. В Мирозданието няма смърт, а кръговрат.

8. *Изминалите сто години – с какво най-много тежат (като създадени ценности) и ни тежат (като тежоба)?*

Българските ценности тежат като стойност най-вече в културата, която в момента се унищожава под всякакъв предлог. Тежобата на създаденото идва от неизбежното сравнение между българите от началото на XX век и днешните им потомци – да си спомним всеотдайността на войниците ни през балканските войни. Всички съседни имат да ни връщат земи и население заради справедливостта, а не заради задулсната дипломация и арогантността на т. нар. велики сили. Това вече е покрито с давност и с обединение в Европейския съюз. Толерантността на българите е пословична, както и гостоприемството им, макар да са побеждавали на бойното поле армиите на всичките си съседни.

Тогава студенти от Женева, Париж идват да се запишат доброволци и да отидат да се бият за Одрин и Лозенград, а днес масово децата на България гледат да избягат, да напуснат страната си. Има нещо, което ги прогонва. Банановата демокрация на продажната новобуржоазия, откраднала парите и решила, че това е достатъчно, за да бъде просперираща. Паразитният дух на гнило, на плячка отблъсква всички, не само младите. Историческото национално предателство на новите „капиталисти – комунисти“ ще предизвика възмездие един ден, когато се изясни, че заради личната си изгода те са продали на

безценица бъдещето, включително своето частнособствено.

9. *Оптимист или песимист сте за съдбата на Балканите и човечеството и защо?*

За Балканите това зависи от целостта на Европейския съюз. Бих искал да не е вярно, че нашият европейски съюз е безлична бюрократизирана организация, която е много по-гъвкава от подобни наднационални образувания в близкото и по-далечното минало. За съжаление има много факти в полза на тревожното твърдение. Както и обнадеждаващи тенденции за развитие и промяна. Времето ще потвърди или ще опровергае. Съюзът е разделен на център, полупериферия и периферия. В последната са Балканите, т. е. ние. От периферията са черният ресурси, ако ги има, както и евтина работна ръка.

Илюзия е, че периферията ще стигне материалния просперитет на центъра, с каквито сънища започнаха промените след 1990-а. Междунационалното общуване, което е вече напълно свободно (в рамките на Европейския съюз), винаги в човешката история е обогатявало културата и литературата. В това отношение съм праволинеен оптимист. Стига да има човек средства да пътува.

10. *С коя своя особеност можете да се пошегувате публично и често ли го правите?*

Редовно се шегувам с големия си ръст и килограми: „Голям и прост!“ казват за такива по нашия край. Обичам шегите и веселия тон. За мен, ако някой е без чувство за хумор, значи е отчайващо неинтелигентен, примитивен. А и в битието ми на ловец самоопронията е задължителна. Там сюжетите са немислими без усмивка. Шегата размества местата на обичайното, надушва абсурда, сервира изненадата.

Не искам да съм важен и значителен, глътнал бастуна, както казват. Макар да срещам не една и две „литературни икони“, които искрено си вярват, а аз пък искрено ги жая.

11. *Между една торба злато и една вечна книга какво бихте избрали, ако трябва да избирате днес? А преди тридесет години?*

Как съм могъл да измисля такъв въпрос. Повечето ми събеседници се оплакват, че досега никой не им е предлагал злато. Аз ще кажа иначе: златото вреди, то е змия в пазва. Избирам книгата – и преди, и сега.

12. *Мислите ли, че в новите времена могат да изкласят нови имена, когато пътят до читателите е труден и неясен? Опитът ви от вашето собствено публично утвърждаване може ли с нещо да бъде полезен днес? Как и колко лесно ви признаха?*

Природата ражда таланти, обществото създава или не създава условия те да изкасят. Не виждам лесен път за писателите по призвание в бъдеще. Напротив, пътят ще става още по-жесток. Дано имат и други доходи, освен от авторски права. За моето утвърждаване или признаване е много рано още да говоря, но досегашният ми път е бил оощастливен с много приятелства и контакти с големи писатели, които индиректно, с примера си, ми бяха подкрепа и посока. Тяхното признание за мен е по-ценно от манипулираните конкурси с нагласени журита, каквито изобилстват в „центъра на просветата“ – София.

13. *Бихте ли посочили вашата лична антология или колекция от имена, майстори на прозата, които цените най-вече – от българската и световната, включително балканската литература?*

Ивайло Петров, Йордан Радичков, Генчо Стоев, Вера Мутафчиева, Георги Мишев – от дълго време приготвям една книга за тях със заглавие „Изчезващ вид. Среци с майстори.“

Елин Пелин, Йордан Йовков, Иво Андрич, Одисеас Елитис, Богомил Гюзел, Достоевски, Хемингуей, Монтен, Марк Аврелий, Стефан Гечев, Камю, Чоран... Нахвърлям напосоки имена, а би трябвало да отделя поне две страници и да ги подреда по жанр, азбучен ред и прочие. Продължавам да чета и непрекъснато откривам за себе си нови автори.

Нека подчертая, че любимият ми писател още от юношеските години е Фьодор Михайлович Достоевски. Претендирам, че съм изчел всичко от него и за него, или почти... Винаги има нещо пропуснато. Той казва, че за обмислянето на един роман и десет години са малко.

ВТОРА ЧАСТ

Интервюта са продължени с балкански автори, като са добавени и нови въпроси.

Въпроси към писателите от „Балканска Библиотека“ Измини Капандау, „Седом пъти пръстена“, Гърция, Зюлфю Ливанели „Тръпка в окомото на усойницата“, Турция, Йосип Ости, „Сараевска книга на мъртвите“, Босна и Херцеговина, Драги Михайловски – Писмото, „Смъртта на дякона“, Македония, Любиша Георгиевски, „Речник на предрасъдъците“, Македония, Миро Гавран, „Опит да забравиш“, Хърватия, Славко Прегъл, „Всичко

мече“, Словения, Христос Хаджипанас, „В окомото на змията“, Кипър, Горан Петрович, „Ближен“, Сърбия, Габриела Агамешяну, „Изгубената сутрин“, Румъния, Бесник Мустафай, „Невъзвратимо лято“ (мястото за неговото интервю е с бели страници), Албания. Те са от бр. 3, 2004, месец април, на сп. „Литературни Балкани“. (С текстове участват и авторите, с които започна „Балканска Библиотека“ – тримата нобелисти: Иво Андрич, „Прокълнатият двор“, Георгиос Сеферис, „Езикът и чудовището“, Гърция, Одисеас Елитис, „Тялото на лятото“, Гърция. Започно са включени в разговора с подбрани откъси автори като Мирослав Кърлежа, „Банкет в Блитва“ кн. 1 и кн. 2, Хърватия, Изет Сарайлич, „Сърце под снарядите“, Босна и Херцеговина.) Между интервюираните в бр. 3 са и Георгиос Молекис, и Василка Петрова – Хаджипанас от Кипър.

По-късно на същите въпроси отговориха други писатели от поредицата, която стигна шейсет издания от 2002 до 2010. Вж бр.12, 2007 на сп. „ЛитБалкани“ – Йеверем Бъркович, Черна гора, Елени Захариаду, Гърция, Димостенис Куртовик, Гърция, Милосав Савич, Сърбия, Раде Силян, Македония, бр. 13, 2007, Любчо Георгиевски, Македония, бр. 14, 2008 – Христос Пануцакис и Христос Хартомацигес, Гърция, бр. 17, 2009 – Фиона Симпсън, Англия, Богомил Гюзел, Македония, Михаел Крюгер, Германия, бр. 18, 2010 – Никола Магжиров, Македония, бр. 19, 2010 – Деян Енев, Вж „Откриването на Балканите“, nonfiction, изд. „Балкани“, 2006 – Иван Иванович и Драгослав Михайлович, Сърбия, Ана Блангуана, Румъния, Бесник Мустафай, Албания (вече текстът е налице, а не са оставени бели страници), както и Исмаил Кадаре, също от Албания.

Въпрос № 14 е преходен към новите събеседници:

На същите въпроси отговориха и едни от най-големите български писатели, наричани „живи класици“, които участваха в друга издателска серия, наречена „Бялата поредица“ – Книга с автограф през април 1999. Имахте възможност да се запознаете с отговорите им – какъв е вашият коментар?

Останах благодарен от вниманието и възхитен от остроумието им. Продължавам да размишлявам над отговорите.

Съпоставянето на мненията на българските класици с отговорите на същите въпроси, дадени от именити чуждестранни автори, не е толкова честна възможност и е твърде любопитно. Дори може да бъде предмет на специално литературоведско изследване.

15. *Има ли спасение от монологичността и мазохизма на балканците? И какво е то?*

Отварянето към съседите и света икономически, културно. Общият бизнес и търговия са най-добрият мост и за литературата. Когато няма пътища и движение по тях, дори наличието на достатъчно мостове не оправя работата.

16. *Без кои автори – български, балкански и световни – не би била възможна една бъдеща антология на шовинизма?*

Въздържам се от имена, защото трябва да изредя класиците на всички балкански страни.

17. *Какви народопсихологични и литературни комплекси откривате в българите и съседните им балкански народи? Доколко това е резултат от факта, че балканците са пропуснали Реформацията, Просвещението, Великите географски открития?... Докога ще продължаваме да живеем като че ли светът сме само ние и никой друг не съществува освен нас?*

У българите има несломим индивидуализъм, инат и курназък, все качества, които се поляризират с положителен или отрицателен знак според обстоятелствата. Благодарение на тях сме оцелели, благодарение на тях сме били и пет века под робство. Ние не сме достатъчно цивилизовани и това не е откритие. В друга социална среда българите са неузнаваеми, в бламото на Андрешко обаче се надлъгваме без умора с държавата и това изпива силите ни.

Ние започнахме да обикаляме балканските страни през 1991 с девиза на „Балкани“: „Всеки може сам, но по-добре заедно със съседите!“ Един селянин от крайпътна кръчма в македонските планини, (спряхме заради повреда на автомобила), рече: „Тая работа е темелна, момчета! Не я оставяйте!“ Сякаш беше ни чакал десетилетия, за да ни го каже.

18. *Как оценявате ролята на частното издателство „Балкани“ за балканското литературно и културно сътрудничество в конкретния случай по повод „Балканска Библиотека“? У нас такава поредица с автори от всички балкански литератури без изключение на нито една страна не е издавана никога. Колко омраза, предразсъдъци, идеологически табути и колко загубено време...*

Дали би трябвало да пропусна този въпрос от скромност, макар да съм мислил много над него? Не надценявам стореното. Силата е в образците, които сме издали в поредицата „Балканска Библиотека“ и сп. „Литературни Балкани“. И в примера, който, дай Боже, да оставим на идващите след нас. Не мога да се похваля с голяма читателска публика. Заедно с но-

вите за българския читателски стереотип книги ние трябваше да откриваме и създаваме и своя публика. Времената са такива, че дори сред студентите по балканистика тя нелесно се открива. Изисква се търпение и много време.

Идеята „Балкани“ е по-голяма от мащаба на едно частно издателство със скромни финансови възможности. Тази идея има икономическо и културно бъдеще. Не случайно тя започна с първия вестник за бизнес и реклама на полуострова „Балкани“ (1991–1993), печатан на английски, гръцки, турски. Нашите стъпки, въпреки изминалите 20 години, са все пак съвсем в началото. Най-различни автори и критици, политици и журналисти са ми казвали: „Трудно е, но не трябва да спирате!“ Не един и два пъти съм се кръстил и съм си чел молитвата: „Дотук сме!“, притиснат от финансови сметки, но поне досега не са ми липсвали находчивост и приятели. Дано имаме късмет и по-нататък.

Идеята „Балкани“ е авантюра на духа, тя се материализира в дейността ни чрез упоритост и гъвкавост, съмишленици от всички балкански страни без изключение. Както и заради успешното участие в конкурсите на Програма „Култура“ на Европейския съюз. Нека се знае, първите стъпки направихме с помощта на Христос Кацанис, гръцки banker, наполовина българин – съпругата му е българка, човек с широка хуманитарна култура. Обединена Българска Банка подпомогна отпечатването на първите книги от „Балканска Библиотека“ с нобелистите Иво Андрич, Георгиос Сеферис, Одисеас Елитис.

19. *Какво не могат да разделят балканците според вас?*

Във всяка балканска столица има капацитети, които твърдят, че първата маймуна на Балканите е била македонец, турчин, грък, българин... Този тип хора имат свой бизнес – да ни измислят врагове и после да ни спасяват от тях.

Иначе има много делби между съседите. Свободното общуване улеснява взаимното помиряване. Обикновените хора не си говорят с измисления и абсурден междудържавен език, те имат и повече здрав разум, и повече уважение към истината и паметта. Правителствата са като курвите, те са до време, народите остават.

Какво не могат да разделят? Общото си минало, макар дългът към общото им бъдеще да е по-голям от този към миналото.

20. *Какви по-големи възможности откривате в тази инициатива и какви нови партньори и участници виждате в нея, освен вашата достойна за уважение съпричастност?*

Винаги съм се чудил защо толкова години няма създадени издателства, аналогични на „Балкани“, в съседните страни. Въпреки комплиментите, които съм получавал от Истанбул, Анкара, Солун, Атина, Скопие, Загреб, Любляна, Подгорица, Сараево, Никозия, Белград, Букурещ, че и от Линц, Австрия на конгреса на П.Е.Н. през октомври 2009. Защо няма издатели, които да превеждат българска литература, както ние превеждаме в „Балканска Библиотека“ творби на писатели от всички балкански страни? Вероятно има много по-умни и по-богати хора от нас, с много по-големи контакти. Нашите връзки създавахме стъпка по стъпка на принципа на личното доверие без посредничество на институции. Защо? Дали защото в тези страни просто са обърнали гръб на съседите и гледат в друга посока?